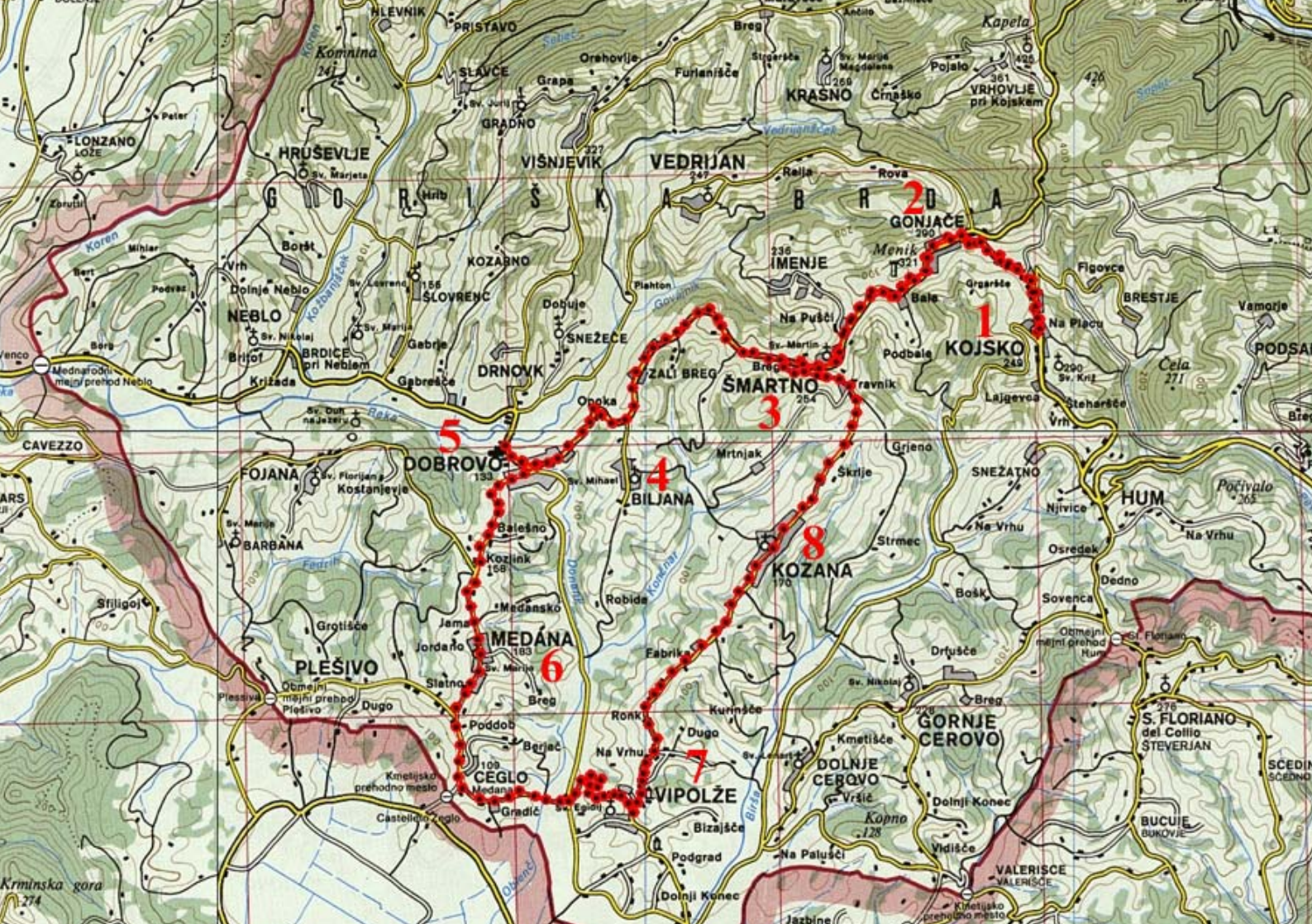

Vodnik po Gradnikovi učni poti

5

8

6

7

2

1

3

4

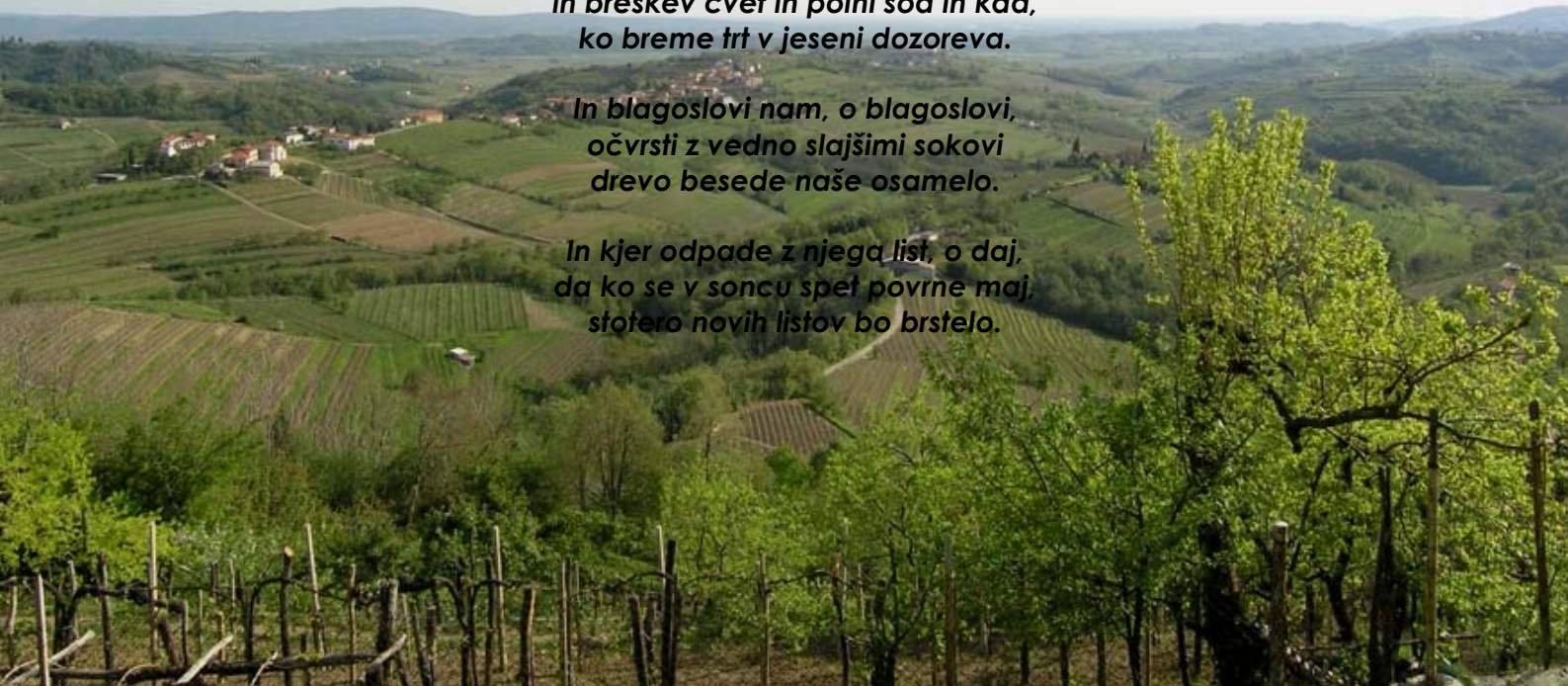
MOLITEV

**O blagoslovi Bog nam naša trda
opočna tla, naš up, naš trud in znoj,
kvi nemire in grobišč pokoj –
o blagoslovi Bog nam naša Brda!**

**O blagoslovi hiše krov in hleva
in latnike pred hišo, češenj sad
in breskev cvet in polni sod in kad,
ko breme trt v jeseni dozoreva.**

**In blagoslovi nam, o blagoslovi,
očvrsti z vedno slajšimi sokovi
drevo besede naše osamelo.**

**In kjer odpade z njega list, o daj,
da ko se v soncu spet povrne maj,
stotero novih listov bo brstelo.**

DOBRODOŠLI V GORIŠKIH BRDIH – DEŽELI OPOJNIH TRENUTKOV

Valujoči svet zelenih, a belo prelomljenih vzpetin je s svojo lepoto in pravljíčnostjo navdušil že marsikaterega popotnika, saj je sam pogled na briško pokrajino očarljiv. Posebno mesto imajo Brda zlasti v zavesti poznavalcev in ljubiteljev dobre kapljice, saj če kje, so v Brdih doma izkušeni vinarji in vrhunska vina. Prav po vinu so Brda poznana Slovencem, njihova slava pa gre tudi širom po svetu, saj vina pridelana v Brdih strežejo po najelitnejših restavracijah po vsem svetu. Vendar Brda niso zgolj pokrajina vinogradov, temveč tudi dežela umetnikov. S svojo lepoto je navduševala in navdihovala številne, med njimi pa ima gotovo prvo mesto pesnik Alojz Gradnik, katerega je rodna pokrajina najgloblje pretresla ter zaznamovala njegovo poezijo od prvih začetkov do zadnjih pesmi. Bila je njegov dom, navdih, svet, po katerem je hrepenel, ga občudoval in se vanj vedno znova vračal.

Grb občine Brda

LEGENDA SIMBOLOV

CERKEV

ALI STE VEDELI, DA ...

GRAD

RAZGLEDIŠČE

SPOMENIK

NEZNANE BESEDE

INFORMACIJE

MUZEJ

NARAVNOGEOGRAFSKA OZNAKA BRD

LEGA, RELIEF IN PODNEBJE

Gričevnato razgibana pokrajina, polna dolin in vzpetin se razprostira na 72 km². Na zahodu sega do reke Idrije (Judrio) na slovensko-italijanski meji ter se proti jugu steka v Furlansko nižino in odpira obzorje vse do Jadranskega morja. Ponosno jo zaključujeta vrhova Korada (811 m) na severu in Sabotin (609 m) na vzhodu, ki loči Brda od doline smaragdne reke Soče. Geografsko in etnično precej enotno pokrajino deli državna meja z Italijo na dva dela, tako da se Brda nadaljujejo tudi na italijanski strani.

Goriška Brda so flišna submediteranska pokrajina. Z imenom fliš označujemo kamnino, kjer se v plasteh izmenjavajo lapor, peščenjak, ilovice, glinice ter pole apnenca. Fliš je erozijsko neodporen in za vodo neprepusten. V njem se je izoblikoval razgiban gričevnat svet s širokim temeni, kjer je večina poselitve, in dolinami.

Svojska pokrajina z izjemno lego med dolino Soče in državno mejo se znižuje proti jugovzhodu in je ena najsevernejših sredozemskih pokrajin. Podnebje je omiljeno mediteransko – submediteransko, saj združuje značilnosti pravega mediteranskega, kakor tudi celinskega podnebja. Za Brda so tako značilne mile zime, ki skoraj ne poznajo snega (povprečna temperatura najhladnejšega meseca je nad 0 °C) in vroča, suha poletja (povprečna temperatura najtoplejšega meseca je nad 20 °C) ter submediteranski padavinski režim. Za slovenske razmere visoke povprečne temperature so posledica blažilnega vpliva morja. Kontinentalna temperaturna poteza pa so občasni prodori hladnega zraka, ki lahko povzročijo pozebe.

KULTURNA IZRABA IN VEGETACIJA

Podnebje in zemlja imata velik vpliv na naravno in kulturno rastje. Prevladujoča flišna podlaga in ugodna submediteranska klima z dolgo vegetacijsko dobo omogočata gojenje nekaterih zahtevnejših kultur. Tako v Brdih odlično uspevajo trta, oljke in sadje. Odlični pogoji in delavne roke domačinov pridelajo nešteto sočnih plodov češenj, breskev, marelic, sliv, fig in kostanjev.

V sicer močno kultivirani pokrajini, ki jo zaznamujejo številni nestrjeni vinogradi, sadovnjaki in oljčni gaji, je mogoče opaziti vmesne zelene krpe mediteranske makije in ostalih aromatičnih sredozemskih rastlin. Pokrajina je sem ter tja posuta s cipresami in z ostalim sredozemskim rastjem. Združbe, značilne za submediteranski gozd, poraščajo posamezne otoke, ki so le na manjših območjih, na primer med Dobrovim in Fojano, nekoliko obsežnejši. Večinoma je gozd v ozkih grapah, kjer je v flišnih tleh tudi najintenzivnejša erozija. Naravno rastje je pomembno za stabilnost zemlje, ki marsikje tudi rada plazi. Vendar je naravno rastje močno spodrinila robinija, ki jo vinogradniki vzdržujejo v obliki panjevca za kolje. Le na višjih legah proti Koradi, Vrhovljam in Sabotinu se pojavljajo puhasti hrast in gaber med travnimi površinami (Marušič 1998: 40).

erozija – dolbenje, razjedanje zemeljske površine, zlasti zaradi delovanja tekoče vode

ALOJZ GRADNIK – PESNIK GORIŠKIH BRD

Alojz Gradnik se je rodil 3. avgusta 1882 v Medani v Goriških Brdih očetu Jožefu Gradniku in materi Luciji, rojeni Godeas, ki je bila furlanskega rodu. Oče je bil izučen čevljar, čeprav se je preživljal tudi z drugimi deli, mati pa šivilja. V zakonu se jima je rodilo deset otrok – Alojz, ki so ga klicali Gigi, je bil tretji po vrsti. Na svoje domače, zlasti na mamo, je bil pesnik zelo navezan. Kot je sam povedal, je njej dolgoval svojo melanholično naravo.

MATERI

Ti trudnotožna tiha in trpeča
vse dni življenja in noči prečute,
Bogu vsa vdana, nemo govoreča
pri delu z njim vse ure in minute.

V naročje tvoje rož ni sula sreča:
pot trnja, muk in stisk in bede krute
hodila si kloneča in veneča,
ko darujoč se cvet rože osute.

Tvoj dedič sem, o mati, in ni srečno
življenje moje; senca sem telesa
in trhel plod le tvojega drevesa.

Senca živi samo, ko sonce sije,
in plod odpade in samotni zgnije;
le, kar življenje novo da, je večno.

O očetu je vedno govoril ponosno in spoštljivo.

Kot čevljar je delal vedno nepretrgoma od ranega jutra do pozne noči. Čeprav je prečepel pri čevljarški muzici po deset do dvanajst ur, včasih še več, ni bil nikoli bolan. Bil je zmeren v jedi in pijači. Vse svoje krvavo prislužene krajcarje je obračal samo v prid svoji družini in ni zapravil po nepotrebnem niti vinarja. Najmanj za vino, ki se ga skoraj ni dotaknil niti takrat, ko smo imeli gostilno. Ker je vedel, kako trdno mora delati, če hoče kaj zaslužiti, je bil do skrajnosti varčen.

Ni spadal med fiste, ki obračajo plašč po vetru. Bil je značajan in dosleden do skrajnosti. Znal je biti ponosen in ni upognil hrbtenice pred nikomer, ne pred vaškimi velikaši ne pred domačim župnikom. V njegovih žilah je bilo precej sledov tolminskega puntarstva (Boršnik 1954: 5).

Družina je bila revna. Že v najzgodnejši mladosti je Gradnik občutil revščino in pomanjkanje in strašno ga je bolelo, ko se je zavedal razlik med svojo družino in ostalimi vaščani, saj so imeli celo najrevnejši koloni vsaj košček zemlje. Gradnikovo osebnost in doživljanje sveta je tako na eni strani oblikovala revščina, ki ga je spremljala od otroštva ter v njem vzbujala občutek manjvrednosti, ter poreklo matere in očeta, saj je zrasel iz dveh ras – slovanske in romanske, na meji dveh narodov in dveh kultur (Zadravec 1999: 15). Marji Boršnikovi je o svojem dojemanju socialne ogroženosti svoje družine pripovedoval takole:

Osamljenost naše družine, ki ni imela v vasi nobene sorodstvene opore, in zavest, ki se je obujala v meni že v prvih šolskih letih, da smo mi med vsemi drugimi največji reveži in da se našemu očetu godi očitna krivica, ko nima niti svoje strehe niti svoje zemlje za najpotrebnejše pridelke, sta vplivala name tako, da sem se zapiral vase in postajal zamišljen in molčeč. To je bila očitno tudi dediščina moje matere, ki je bila bolj melanholične čudi. Hudo me je prizadel njen jok, ko nismo imeli včasih kaj jesti. In morda sem bil prav zato, ker mi je bil kruh v mladosti zalit s solzami, že zgodaj začel dvomiti v pravičnost »nebeških sil«, ki jih kljub strogi verski vzgoji nisem mogel nikdar iskreno moliti in častiti (Boršnik 1954: 15).

Kljub revščini in pomanjkanju so bili družinski odnosi pri Gradnikovih skoraj harmonični. Pesnik se je v pogovoru z Marjo Boršnikovo spominjal številnih iger in norčij, ki sta jih uganjala skupaj z bratom Rajkom. Oče sicer ni rad videl svojih otrok pri igri in jih je raje navduševal za učenje in branje.

Če z bratom nisva bila zaposlena s kakim delom, sva morala vzeti knjigo v roke. Igrati sva se smela samo, če sva dobro opravila šolsko nalogo ali se naučila kaj na pamet iz Zgodb sv. pisma, kjer je bil oče precej doma. Če pa naju je zalotil kdaj pri nedovoljeni igri, je bil koj ogenj v strehi in šiba je zapela. Morala je posredovati mati s svojo blago besedo. Ona se zaradi igranja ni hudovala na naju (Boršnik 1954: 10).

Po končani osnovni šoli v Medani in Gorici se je vpisal na goriško gimnazijo. V gimnaziji je začel tudi s pesnjenjem. Največ spodbud za literarno ustvarjanje je prejel od starejših tovarišev, zlasti Iva Šorlija in Avgusta Žigona (Boršnik 1854: 27), prijateljeval pa je tudi z Ivanom Pregljem. Prvo pesem *Materino gorje* je objavil leta 1896 v dijaškem listu Vrtec pod psevdonimom Jaromil. V gimnazijskih letih pa ga ni zanimala samo poezija, ampak tudi glasba in ples. V godalnem kvartetu je igral drugo violino, pel v zboru in se z velikim veseljem udeleževal plesnih vaj (Boršnik 1954: 45). Na vprašanje Boršnikove, katera vrednota mu je bila v času šolanja v Gorici najvišja oziroma kateri problem ga je najbolj zaposloval, je Gradnik kratko odgovoril: **Rešitev Slovencev iz ponižujočega stanja v Gorici. Vse moje čustvo je bilo usmerjeno v to** (Boršnik 1854: 33).

Po maturi, ki jo je opravil z odliko, se je jeseni leta 1901 vpisal na pravno fakulteto dunajske univerze, vendar je na Dunaju preživel samo dva semestra, saj se je moral samostojno preživljati in mu finančni položaj ni dovoljeval, da bi se posvetil izključno šolanju. Za študij prava se je odločil bolj zaradi štipendije in ker mu je narava študija omogočala študij doma ter hkratno opravljanje poklica domačega učitelja kot pa zaradi zanimanja (Zadravec 1999: 17). Tudi predavanja lastne stroke je bolj redko obiskoval. Zato pa so ga bolj privlačila predavanja na kliniki za spolne bolezni pri profesorju Neumannu, ki jih je hodil z zanimanjem poslušati (Boršnik 1954: 40).

Leta 1907 je bil Alojz Gradnik promoviran za doktorja prava. Kot sodnik je služboval po različnih krajih Primorske in v Istri ter se zavzemal za slovensko nacionalno idejo in zlasti za javno rabo slovenščine. Aktivno je sodeloval z goriškimi narodnjaki, zlasti z Vošnjakom, Dermoto in Gabrščakom, katerih cilj je bil pomagati

ustvariti jugoslovansko državo. Zaradi »srbofilstva« se je znašel na seznamu protivohunskega vojaškega oddelka »sumljivih« Slovencev in bil 30. julija 1914 aretiran in ostal skoraj štiri mesece zaprt na goriškem gradu (Zadavec 1999: 20–22), kjer je natanko dvesto let prej na smrt čakal voditelj tolminskega upora Ivan Gradnik. V pesmi *Na goriškem gradu* pesnik primerja svojo bolečino z njegovo ter strah in negotovost slovenskega naroda pred začetkom prve svetovne vojne, ko je vsej Primorski od morja in do zibelj Soče grozilo vojno uničenje, s strahom in negotovostjo tolminskih puntarjev.

NA GORIŠKEM GRADU (1914)

*Si, Ivan Gradnik, mojih dedov ded?
Je tvoja kri, ki v mojih žilah pluje?
Je tvoja bol, ki v mojem srcu kljuje?
In solza ta, je tvoje bóli sled?*

*Na Brda gledam in na kraški svet,
v vipavsko stran in tja, kjer Krn vzdiguje
svoj vrh v oblake in temàn kljubuje,
ko pãli sonce ga in kuje led.*

*Glej, od morjà in do zibéli Soče
še vedno narod naš pod jarmom stoče
in več ne ve za silo svojih pleč.*

*Kaj govoriš mi, ded? O ne, nikoli!
Če srce moje čuti tvoje bóli,
naj tudi filnik čuti rajši – meč.*

Aprila 1915 je nastopil službo namestnika pri okrajnem sodišču v Tolminu, čez en mesec pa je bil na isto delovno mesto prestavljen v Cerkno, kjer je preživel vojno ter ostal do začetka leta 1918. V Cerknem pri štiriintridesetih letih je izdal tudi svojo prvo pesniško zbirko *Padajoče zvezde*, ki je bila cenzurirana, saj Gradnik vojno obtožuje. V njej se predstavi kot »silovit pesnik ljubeznik« (Zadravec 1999: 102) in močan oblikovalec pokrajinskih motivov (*Motivi iz Brd, Motivi iz Istre*). V ciklu sedmih pesmi *Pisma* izpoveduje ljubezen, polno silnega hrepenenja. Žgoča, uničujoča strast je nov motiv v slovenski liriki; prek nje se pesniški subjekt rešuje iz osamljenosti in išče bližino s sočlovekom (Branja 2002: 120).

Pesniška zbirka je bila leta 1923 ponatisnjena. Lesoreze vanjo je izdelal Božidar Jakac. Ti imajo sicer izjemno dekorativno vrednost, vendar so mnogo več kot samo likovni dodatek ali del knjižne opreme. Predstavljajo samostojno meditacijo na temo, ki jo oba umetnika – pesnik in slikar – razvijata vsak v okvirih svojega temperamenta in notranje moči. Del kompozicije je tudi besedilo, tako da pesem in njena likovna inačica predstavljata celoto (Sedej 1982: 263).

Prva svetovna vojna je temeljito spremenila politično podobo sveta. Razpadla sta dva večnacionalna imperija: Avstro-Ogrska in Osmansko cesarstvo. Na njunih ozemljih so nastale nove nacionalne tvorbe. V novo državo so se 29. oktobra 1918 povezali tudi Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so do takrat živeli pod Avstro-Ogrsko. Po končani vojni se je Gradnik iz Cerknega vrnil na okrajno sodišče v Gorico, kjer je prisostvoval narodni katastrofi, ki je doletela zahodno Slovenijo.

Na pariški mirovni konferenci je Italija neusmiljeno zahtevala uresničitev Londonskega sporazuma, po katerem naj bi ji pripadala Tirolska, Goriška, Gradiška, del tedanje Kranjske, Trst, Istra in severna Dalmacija (Repe 1995: 35). Italijanske zahteve po slovenskem in hrvaškem ozemlju ter mednarodna nepriznanost nove države, sta bila glavna razloga, da so si politiki v mesecu obstoja Države SHS prizadevali za njeno združitve s Kraljevino Srbijo. Vendar se z združitvijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 možnost

italijanske okupacije ni prav nič zmanjšala, saj osrednje jugoslovanske (srbske) oblasti niso imele posluha za težaven položaj na zahodu države (Slovenska kronika 20. st. 1995: 252).

Z Rapalsko pogodbo, ki so jo Italijani in Jugoslovani podpisali 12. oktobra 1920, je bila okupacija že omenjenih ozemljí uzakonjena. Približno 300 000 Primorcev je tako prišlo pod Italijo. Meja med državama določena v tej pogodbi je formalno trajala do leta 1947. Položaj Slovencev in Hrvatov se je po priključitvi močno poslabšal, saj »nobena meddržavna pogodba med Italijo in Jugoslavijo ni obravnavala ali vsaj omenjala vprašanja slovenske in hrvaške manjšine v Italiji« (Slovenska kronika 20. st. 1995: 251). Svoja doživljanja ob izgubi Primorske je Gradnik izrazil z naslednjimi besedami: *Vse bolečine, ki so me mučile zadnja leta, duševne, srčne, telesne, so se izlile v posodo, ki govori o njih. Nad vsemi osebnimi bolečinami pa je bila bolečina za izgubljeno in zasušeno Goriško, za izgubljena Brda, izgubljeno Medano (Boršnik 1954: 103). Bolečina za izgubljeno Primorsko prežema drugo pesniško zbirko Pot bolesti.*

Nacionalno in osebno bolečino ob izgubi Primorske so izražali tudi drugi umetniki. Znana slika s to tematiko je *Rapallo* Toneta Kralja. Sliko lahko razberemo po delcih, saj je polna simbolov in ugank ter govori žalostno zgodbo trpljenja ljudi in dežele. Ima močan naboj in gledalca ne pušča neprizadetega. To je izrazit primer umetnosti, ki zahteva od gledalca, da se vključi v skupno zahtevo po pravici. Slika pomeni svojevrstno sintezo propagande in izpovedi človeške in narodne bolečine (Mislej 2005: 9, 10).

Stanje na Goriškem se je iz leta v leto slabšalo. Sodišča je začela nadzorovati vojska, zaradi česar so bili sodniki praktično nesvobodni. Gradnik je v takih razmerah zaprosil za razrešitev službe in se preselil v Jugoslavijo (1920). Kot sodnik je služboval v Beogradu, Ljubljani, Splitu in Zagrebu ter na enem izmed procesov sodil tudi Josipu Brozu Titu, poznejšemu dosmrtnemu jugoslovanskemu predsedniku (Žebovec 2005: 206).

Tudi po vojni je ostal jugoslovanski nacionalist. Verjel je v močno in enotno Jugoslavijo kot kohezivno tvorbo južnih Slovanov, saj je v njej videl zagotovilo za rešitev okupirane Primorske in postal v svojem jugoslovanstvu

še bolj radikalen in zavračal federativno ureditev (Zadravec 1999: 38). Zaupali so mu tudi v Beogradu, kar dokazuje postavitve v svet sedmih sodnikov, v okviru katerih je delovalo Državno sodišče za zaščito države. Vendar je bil Gradnikov nacionalizem omejen: zavzemal se je za eno državo, za državno-politično spojitve, ker bi se lahko le močna enotna država postavila po robu naraščajočemu fašističnemu imperializmu in raznarodovalnemu nasilju. Nikoli pa ni podpiral zatajevanja slovenščine ter nasprotoval kulturnemu in jezikovnemu stapljanju (Zadravec 1999: 41).

Drugo svetovno vojno je preživel v Ljubljani kot član Vrhovnega sodišča. V osvobodilnem boju se ni angažiral, kar pomeni, da je sicer ostal zvest nacionalni ideji, »nasprotoval pa programu komunistične partije, kako rešiti slovensko narodno vprašanje oziroma slovenski narod sploh« (Zadravec 1999: 54). Po koncu vojne je bil upokojen, saj mu nove oblasti, kljub temu da ga niso preganjale, niso bile naklonjene. Po upokojitvi leta 1946 je sicer živel v Ljubljani, vendar se je stalno vračal v rojstna Brda (Brecelj 1994: 141). Izključno se je posvetil literarni dejavnosti, in sicer ne toliko izvirnemu pisanju kot prevajanju. V manjši meri se je udeleževal javnih nastopov, posebno med mladino (Brecelj 1994: 141). V svojem osemdesetem letu (december 1962) je bil izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti v razredu za umetnost.

Svoja najgloblja razmišljanja je zadržal zase, a je vendar v svojih verzih izrazil željo, da bi rad počival v domači briški zemlji, na medanskem pokopališču. Alojz Gradnik je umrl 14. julija 1967 v Ljubljani. Po zadnjem slovesu na ljubljanskih Žalah so pesnikovo truplo prepeljali v Goriška Brda, kjer so ga 16. julija popoldne pokopali v rojstni Medani.

*Rad bom počival tam kraj naše hiše,
na tisti njivi, ki le smrt jo orje:
zavit ves v zemlje naše tople skorje
bom dihal s srcem, ki z njim ona diše.*

Po značaju je bil Gradnik tih, vase zaprt človek. Kot takega se ga spominja tudi sin Sergej: **Oče je bil znan kot tih, vase zaprt človek in tak je bil tudi do mene. Živel je v svojem svetu, razživel in razgovoril se je le s tistimi, ki so bili z njim na isti »frekvenci« (Žebovec 2005: 207).** Sin Sergej pripoveduje, da sta si bila tudi z mamo, Gradnikovo prvo ženo Miro, po značaju zelo različna, poleg tega je bila dobrih dvajset let mlajša od njega. Bila je njegovo pravo nasprotje: on tih in miren, ona živahna in klepetava (Žebovec 2005: 206).

Po približno dvanajstih letih sta se ločila. Čez leta si je pesnik našel drugo spremljevalko Francko, hčerko pesnika Franca Žgurja.

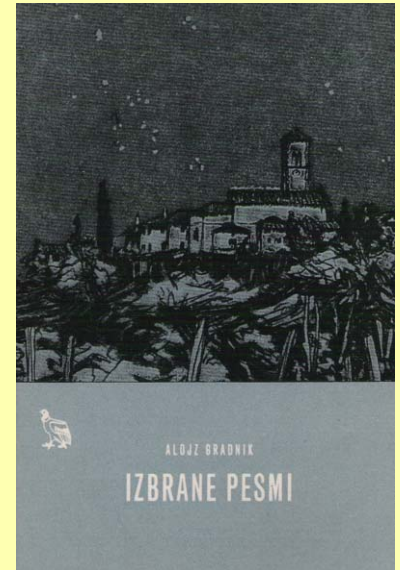
Josip Vidmar je v *Obrazih* o Gradniku zapisal naslednje besede: **Bil pa je redkobeseden, zaprt, nekako nezaupljiv in nedostopen. V večji družbi se ni počutil dobro in je morda malce odkriteje govoril samo iz oči v oči (Vidmar 1979: 116).** Malo se spominjam tega, kar mi je govoril, kajti njegovo težko in na poseben način neokretno razmišljanje me je zmeraj bolj prevzemalo s svojim silovitim načinom kakor s svojo resnico (Vidmar 1979: 121).

O poeziji Alojza Gradnika je bilo povedanih in napisanih veliko misli in besed, njegovo delo pa je predstavljeno v številnih literarnozgodovinskih delih, saj se je pesnik s svojim literarnim ustvarjanjem povzpел v sam vrh slovenske poezije. Njegova poezija z nezmanjšano silo osvaja tudi danes, kar dokazujejo vedno novi izbori ter vztrajni poskusi raziskovalcev, da bi poiskali nov, še neodkrit pogled na njegovo pesniško delo. Da ostaja Alojz Gradnik aktualen pesnik, ki ima veliko povedati tudi sodobnemu človeku, dokazujejo tudi *Gradnikovi večeri*, s katerimi se Gradnika vsako leto spomnijo rojaki v Brdih, z namenom ohranjati pesnikovo podobo in njegovo ustvarjanje živo (Brecelj 1994: 137).

Kot pesnik je Slovencem poznan predvsem kot silovit izpovedovalec ljubezenskih čustev – kot pesnik ljubezni in smrti ter kot pesnik Goriških Brd. V zbirkah *De profundis* in *Svetle samote* se ljubezensko-erotični poeziji in poeziji, ki se navezuje na pokrajino, pesnikove domače kraje in ljudi, pridružijo še pesmi, v katerih razmišlja o človeškem življenju in bivanju, o moralnih in filozofskih razsežnostih odnosa do zemlje, prednikov, o Bogu (Žebovec 2005: 28).

Na Gradnika kot pesnika so najbolj vplivali ustvarjalci slovenske moderne, h kateri se je prišteval tudi sam. Od filozofov pa mu je bil najbližji Schopenhauer. Blizu mu je bilo krščanstvo, ki ga je tesno povezal s poezijo in umetnostjo nasploh. Božidarju Borku je o umetnosti, ki ji je pripisoval odrešilno moč, povedal naslednje: *Poslanstvo poezije kakor tudi vsake druge umetnosti vidim v tem, da vedno in na novo razodeva človeku, kar je v človeku večnega, kar ga loči od materialnih nujnosti njegovega življenja in ga spaja s sočlovekom, z naravo, z živalmi, z oblaki, z zvezdami, z vesoljstvom in z Bogom. In tudi v tem, da pove vsemu učenjaštvu: da je nekje konec za vsa polžja tipala, da je brezno, ki ga človek ne more izmeriti z logaritmi, ne s teleskopom, ne preplezati, ne preleteti in da sta samo vera in umetnost tisti, ki moreta utešiti njegovo zdvojeno vprašanje: Odkod, kam, zakaj?* (Žebovec 2005: 206)

V tridesetih letih 20. stoletja je imel velik vpliv na pesnike, ki so se odvrčali od socialnih tem in pisali razmišljajočo in religiozno liriko (Žebovec 2005: 208). Izdal je devet pesniških zbirk, za časa njegovega življenja pa sta izšla dva izbora njegove poezije. V letu 2003 pa je izšlo Gradnikovo zadnje, to je četrto Zbrano delo.

Goriška Brda z rojstno Medano so zaznamovala tako Gradnikovo življenje kot njegovo umetniško ustvarjanje. Zlasti v prvih zbirkah je briška pokrajina – tako njena podoba kot ljudje in njihovi običaji – pogosta. In kakšna so Brda, kakor jih je slutiti iz Gradnikove poezije? Ta slutnja je otožno žalostna in hrepenenjska. Pesmi razodevajo trdo in trpko življenje briškega ljudstva. Zemlja, včasih kruta, trda in skopa, a vedno oboževana in nikoli zapuščena, je bila velikokrat požgana in razdejana, prekopana s strelskimi jarki in prepojena s krvjo. Bila je predmet poželenja pohlepnih sosedov in je kruto občutila težo tujčevega jarma. Briški kmet, ki ga spoznamo skozi Gradnikovo pesem, ostaja, kljub revščini, pomanjkanju, trpljenju in krivicam, ponosen in zvest svoji zemlji. Ta mu pomeni mater, dom in domovino hkrati, zato jo obdeluje s spoštovanjem, neizmerno ljubeznijo, pa tudi s pridnostjo in znano briško trmo.

Kljub trpljenju in krivicam se skozi Gradnikove pesmi kot rdeča nit vleče silno hrepenenje po tej zemlji in pokrajini. Brda so bila vse življenje njegov dom, navdih, svet, v katerega se je z domotožno pesmijo vedno rad vračal. O tem priča tudi dogodek iz Ljubljane. Neka znanka iz Medane je prišla v Ljubljano in se dogovorila za prenočišče pri Gradnikovih. Kot darilo je prinesla pravi medanski domači kruh, ki mu pravijo kornet. Pesnik je bil tega kruha tako vesel, da ga je vzel v naročje kot dojenčka in ponavljal: »Medanski kruh. Pravi medanski kruh.« (Žebovec 2005: 205).

1. KOJSKO

Po cesti, ki vodi po Podsabotinskem dolu mimo naselja Podsabotin, pridemo do Huma, kjer se odločimo za cesto proti severu, ki nas po 1,5 km pripelje do obcestnega naselja Kojsko. Razloženo naselje na slemenu pod Sv. Križem se prvič omenja v listini iz leta 1135, s katero je oglejski patriarh podelil benediktincem v Rožacu kojščansko desetino.

CERKEV SVETEGA KRIŽA

Kraj je dobro poznan poznavalcem umetnosti po podružnični cerkvi Sv. Križa na Taboru, ki se ponaša z zakladi izjemne umetniške vrednosti. Do nje nas med vinogradi in sadovnjaki vodijo postaje kapelic križevega pota. Našo pozornost najprej pritegne zvonik, ki je za Slovenijo nenavaden. Bolj kot na cerkveni zvonik spominja na grajski stolp, saj ima na vrhu namesto strehe cene, ki jih poznamo iz utrdbene arhitekture in jih lahko vidimo tudi na znameniti pretorski palači v Kopru. Ti stolpi naj bi izhajali iz časov bojev med papeško in cesarsko stranko v 13. in 14. stoletju, cene na vrhu pa naj bi dokazovale, da so bili prebivalci na papeški strani (Zadnikar 1975: 44). Ta teorija ostaja nepotrjena, prav gotovo pa dajejo zvoniki te vrste pokrajini svojstven čar, saj podobne zvonike srečujemo po vseh Brdih, na primer v Šmartnem, Gornjem in Dolnjem Cerovem, na Vrhovlju, na Golem Brdu, v Vedrijanu, v Krasnem, Fojani. Na griču je prvotno stal tabor s štirimi trdnjavskim stolpi, ki so ga zgradili v času turških vpadov v 16. stoletju. Vzdržal je do francoske okupacije, ko so bili požgani in uničeni trije njegovi stolpi. Četrty stolp, ki ni bil popolnoma porušen, so restavrirali in danes služi kot galerija.

Čeprav bi naključnega obiskovalca v notranjosti cerkve lahko premamil sijaj dveh baročnih stranskih oltarjev in fresk na stenah, je pravi biser glavni oltar iz leta 1515, ki je nastal v beljaški rezbarski delavnici. Gotski krilni

oltar je edinstven spomenik te dobe na Slovenskem in eden najstarejših oltarjev pri nas. Škoda le, da so ga oskrunile roke tatov. Leta 1987 so namreč ukradli kipe sv. Florjana, sv. Urha in sv. Elizabete (Petrič 1994: 137).

Ko je oltar zaprt, se vidi osem apostolov, ostali štirje pa so nameščeni na ozkih krilih ob njih. Ob navadnih dneh so bila krila oltarja zaprta, da so varovala osrednji in najdragocenejši del, ki so ga odprli le za največje praznike.

V notranjosti se razkrije bogata podoba Krizanega (I) in prizor križevega pota (II), ob straneh pa so upodobljeni dogodki povezani z najdenjem in povišanjem Kristusovega križa. Legenda pripoveduje, da je cesarica Helena v zahvalo, da je njen sin cesar Konstantin priznal enakopravnost krščanske vere, prisegla, da bo našla Križ, na katerem je umrl Jezus Kristus. Slika levo zgoraj (1) prikazuje objavo razglasa, v katerem cesarica obljublja nagrado tistemu, ki bo našel Sv. Križ. Mož z brado ve, kje je zakopan Križ, a tega noče povedati, zato ga cesarica ukaže namakati v vodnjaku (2). Kazen je očitno delovala in moški je izdal svojo skrivnost, zato se Rimljani lotijo izkopavanja in izkopljejo tri križe. Sedaj pride do težave, saj ne vedo, kateri križ pripada vstalemu Gospodu in katera dva razbojnikoma, ki sta bila istočasno križana z Jezusom iz Nazareta. Takrat cesarica Helena najde rešitev (3). Ukaže prinesiti pravkar umrlo ženo, ki jo položijo na vse tri križe. Na enem izmed križev je ženska oživila in cesarica Helena je vedela, da je našla Kristusov križ, ki ga z veliki slavljem in veličastno procesijo prinesejo v sveto mesto Jeruzalem (4).

Postaje križevega pota in trije veliki križi pred cerkvijo so zgovorna znamenja velikih romanj v preteklosti. Sem so prihajale procesije z Goriškega, Vipavskega, iz Posočja, največ romarjev pa je bilo iz Furlanije. Takih romanj

ni več, tudi ob največjih praznikih ne. Sedaj se opravita dve maši na leto: na vnebohod in na praznik povišanja sv. Križa, ko ob procesiji v vsej polnosti zaživijo kapelice križevega pota, saj v niše postavijo tudi slike, ki jih sicer hranijo v cerkvi (Petrič 1994: 136).

KOJŠČANSKI DVOREC

Kakih 100 m stran od farne cerkve počasi propada nekdanji imenitni baročni dvorec. Zgradili so ga grofje Thurn leta 1594. Kasneje so bili med lastniki grofje Coronini-Cronberg, grofje Strassoldo in kasneje Attems, že pred drugo svetovno vojno pa je bil dvorec v lasti domačih rodbin Kumarjev in Pittamiccev. Imenitno podeželsko graščino z glavnim reprezentančnim poslopjem, stranskimi krili ter davno porušenim stolpom je obdajal lepo urejen park (Jakič 1997: 160). Nekdanji sijaj in imenitnost dvorca si danes lahko samo predstavljamo, saj le-ta vztrajno propada, njegova podoba pa je precej klavrna. Domačini ga uporabljajo kot skladišče, nekdanje dvorišče pa služi parkirnemu prostoru in nekakšnemu odpadu.

Kojščanski dvorec nekoč in ...

danes.

CERKEV MARIJINEGA VNEBOVZETJA

Farna cerkev Marijinega vnebovzetja je iz leta 1768, a skriva v sebi tudi pridih gotike. Baročni del je spretno prizidan mali gotski cerkvi, ki je danes spremenjena v zakristijo. Za oltarjem je vzdan kamnit tabernakelj iz 1492. Letnica odpira veliko vprašanj, saj je bil baročni del sezidan šele v 18. stoletju. Do nedavnega je v župnijski cerkvi stal srednjeveški kip Marije z Jezusom, ki ga sedaj hranijo v župnišču.

V cerkvi nam pogled pritegnejo štiri dragocene slike, ki so dar grofa Coroninija in so po novejših študijah delo dalmatinsko-beneškega slikarja Sebastiana Devita. Umetnik je sicer ustvarjal v Italiji in Dalmaciji, a je nekaj časa deloval tudi na Goriškem pod okriljem grofa Rudolfa Coroninija, kar dokazuje pet slik v cerkvi v Kojskem. Za slike je značilna fabula s patetično teatralnostjo. Dramatični prizori se ne dogajajo več na oblakih, ampak v realnem okolju, v njih pa sodelujejo številni statisti različnih ras in narodnosti.

1. Marijino vnebovzetje (oltarna slika)
2. Snemanje s Križa

3. Štirje svetniki z vizijo Svete Trojice – upodobljeni so sv. Lucija, sv. Apolonija, sv. Rok in Anton Padovanski
4. Mučeništvo sv. Evrozije – zanimivost te slike je, da na njej nastopajo tudi temnopolti akterji
5. Mučeništvo sv. Janeza Krstnika – obglavljenje na balkonu spremljata Saloma in njena mati Herodiada

Obe cerkvi sta sicer zaprti, vendar ju gospod župnik rad odpre in razkaže, če je le doma. Potrebno je le pozvoniti v župnišču poleg cerkve Marijinega vnebovzetja.

... da so v času baroka gotske oltarje zamenjali z baročnimi, gotske pa sežigali, da jih ne bi oskrunili.

... da so cine v obliki črke M oz. v obliki lastovičjega repa značilnost gibelinske (papeške) stranke, cine v obliki polnega pravokotnika pa gvelfovske (cesarske) stranke.

... da so cine na vrhu zvonikov posebnost Brd, saj je edina cerkev s takim zvonikom zunaj Brd le v Šempaslu na Vipavskem, medtem ko so po bližnji Furlaniji in Beneški Sloveniji še kar prisotne.

... da je bila sveta Evrozija, na Slovenskem sicer nepoznana svetnica, zavetnica grofov Coronini, zato je imela posebno mesto v njihovo družini.

... da so bili grofje Coronini v 18. stoletju lastniki znamenitega Predjamskega gradu.

... da spominska plošča vzdana v fasado župnijske cerkve spominjala na izredni dogodek, ko se je v kojščanskem dvorcu na svoji poti iz Rima na Dunaj leta 1782 ustavil papež Pij VI.

... da je sončno uro, ki krasi pročelje župnišča, izdelal kojščanski duhovnik Edko Ferjančič.

... da so Brici zelo ponosni na zborovodjo Srečka Kumarja (1888-1954), kateremu so postavili spomenik pred župnijsko cerkvijo.

... da je iz Kojškega doma slovenska kitarska legenda Bor Zuljan.

cina - kamnitni zobec na vrhu stolpa ali trdnjavskega obzidja
prezbiterij - del cerkve, namenjen za glavni oltar in duhovščino

dvorec – reprezentančna grajska stavba, sedež fevdalnega gospoda, brez utrdbenih sestavin; pri nas značilna oblika grajske arhitekture 18. stoletja

2. GONJAČE

Pot nadaljujemo proti vasi Gonjače, ki je kilometer oddaljena od Kojškega.

Nad vasjo, na hribu Mejnik, je postavljen 23 m visok razgledni stolp, na vrh katerega se povzpne po 144 stopnicah. Zgradili so ga leta 1961 po načrtu Marka Šlajmerja, ob otvoritvi pa je pesem napisal tudi Alojz Gradnik in jo poklonil briškim partizanom, ki niso našli počitka v domači briški zemlji. Na vrhu se ob lepem vremenu odpre veličasten razgled po eni izmed najlepših slovenskih pokrajin. Na severu se Brda vzpno do Korade, na drugi pa se zlijejo v Furlansko nižino. Pogled seže na zasnežene Julijske in Karnijske Alpe, na Dolomite in vse do morja v Tržaškem zalivu, pa na Kras, Vipavsko dolino in Trnovski gozd.

Ob vznožju razglednega stolpa stoji spomenik posvečen 315 žrtvam druge svetovne vojne na desnem bregu Soče in je delo kiparja Janeza Boljke. Verze na bronasti plošči, je zapisal pisatelj France Bevk:

*Sinovom Brd in Benečije
čuvrjem zvestim naše govorce /.../
slava jim do konca dni.*

3. ŠMARTNO

Med nenavadne pojave na Slovenskem sodijo obzidani kraji, ki niso ne mesta, ne vasi, ne trgi in tudi ne tabori – imajo pa od vsakega nekaj.

Vsak od teh krajev ima svoje posebnosti in drugačen izvor. Tak trdnjavski kraj imajo tudi v Brdih.

TRDNJAVSKI KRAJ Z IZREDNIM RAZGLEDOM

Če pot nadaljujemo proti jugu, pridemo v obzidano vas Šmartno, ki se nahaja v geografskem središču Brd. Utrjeno mediteransko naselje s sedmimi obrambnimi stolpi vrh griča je bilo najverjetneje zgrajeno na ostankih rimskega oporišča na prehodu iz 15. v 16. stoletje kot del obrambnega sistema (Števerjan, Kojško, Vipolže, Šmartno) proti upadajočim Turkom in zlasti Benečanom. Šmartno je obdano s sorazmerno dobro ohranjenim obzidjem s štirimi obrambnimi stolpi. Portala severnih in južnih vrat so v šestdesetih letih 20. stoletja podrli, da so razširili vhod in so v trdnjavo lahko zapeljali tudi avtomobili.

ŠMARTNO

*Že stara, s slavo venčana trdnjava
stoji kot orlov gnezdo v srcu Brd,
vmes smokev, breskev, oljk in črnih trt.
Dviguje Sabotina goličava*

*na severu se, dalje vrh Triglava,
zaviť vse leto v bel, bliščeč se prt.
Na južni strani, kakor zelen vrt
furlanska razprostira se planjava.*

*Skoz temne ulice pot tesna vodi,
preteč se bočijo visoki vhodi
in na stranéh strmijo še torjóni.*

*Ponoči dvigne duh se v njih in kliče:
Mi smo tu straža, ki se ne ukloni,
tod je mogoče samo čez mrliče.*

Gradnik vas opisuje kot starodavno trdnjavo, ki se kot orlovsko gnezdo bohota sredi Brd. Šmartno s svojim obzidjem in stolpi pesniku simbolizira nacionalno odpornost in neuklonljivost primorskega človeka. Obzidje, ki je verjetno nastalo v obdobju habsburško-benečanskih vojn (1507-1519), je vzdržalo pritiske Benečanov, ki so dvakrat zaman poskušali zavzeti trdnjavo in z njo vsa Brda. Tudi v času italijanske okupacije Primorske po prvi svetovni vojni Gradnik ne dvomi v sposobnost Bricev in Primorcev, da bodo odbili italijanske zavojevalce. Slovensko mejo bo tujec prestopil samo čez mrliče.

GOTSKA HIŠA

Šmartno prepletajo ozke ulice, ob katerih so stisnjene stare hiše. Šmartinci so nekaj hiš namenili kulturni ustvarjalnosti in jih poimenovali slikarska, gotska in avstrijska hiša. V gotski hiši, ki je ime dobila po zanimivem gotsko oblikovanem kamnitem portalu, si lahko ogledamo muzejsko zbirko, ki prikazuje elemente briške hiše in ljudske kulture Brd. V nadstropju lahko občudujemo gank in poslikane planete. Vhod v zgornji etaži vodi v bivalni prostor, ki je razdeljen na kuhinjo, boljšo sobo in podstrešje. V nadstropju je tudi arhiv sodobne glasbe namenjen študiju in poslušanju prvih izvedb moderne resne glasbe, ki deluje pod pokroviteljstvom Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

TIC (Turistično informativni center) Brda, Trg 25. maja 2, 5212 Dobrovo. Tel: 05 395 95 94.

RAZSTAVA KAMNIN IN FOSILOV

V eni izmed hiš v Šmartnem je postavljena razstava »Kamnine in fosili Brd iz zbirke Stanislava Bačarja in naravne znamenitosti Brd«. Razstava je odprta v organizaciji Goriškega muzeja iz Nove Gorice in Občine Brda. S kratkimi opisi in fotografijami so predstavljene nekatere izmed naravnih vrednot občine Brda.

Večina razstavljenih fosilov je bila najdena v nahajališču Vipolže 2, ki je zaradi izjemnosti predlagano za razglasitev za naravni spomenik državnega pomena. Razstavljeni fosili ali okamnine so neme priče nekdanjega življenja na tem območju.

Vse potrebne informacije dobite v Goriškem muzeju v gradu Kromberk (Grajska 1, Nova Gorica) ali na telefonu 05 335 98 11. Direktor muzeja je Andrej Malnič.

CERKEV SVETEGA MARTINA

Sredi vasi je mogočna, od daleč vidna baročna cerkev sv. Martina, po kateri je kraj dobil ime. Poleg nje stoji zvonik – bivši trdnjavski stolp iz 14. stoletja. Cerkev ima svoje začetke v srednjem veku, obnovljena pa je bila v 19. stoletju. V cerkvi je velik baročni oltar s stranskima oltarjema iz 18. stoletja. Freske, ki so novejšega datuma, je poslikal znani slovenski slikar Tone Kralj (1900-1975) v začetku šestdesetih let 20. stoletja. Na njih so Kristusovi rimski mučitelji naslikani v značilnih fašističnih pozah. Edini Rimljan, ki ga je umetnik naslikal v toplih barvah, je seveda svetnik Martin, ki na freski deli svoj plašč z beračem. S tem dejanjem je rimski vojak udeležil Kristusovo misel: »Karkoli storiš mojemu najbolj ubogemu bratu, storiš meni.«

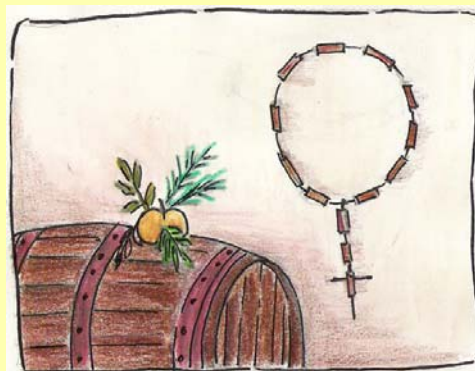

V zadnjem času v Šmartnem zavzeto obujajo vaško življenje. Posebej zabavno je v aprilu, ko priredijo staro vaško veselico *kapelna*, katere osrednji del je ples na brjarjih. Na vasi je živo tudi 11. novembra, ko praznujejo god vaškega zavetnika sv. Martina in ko se prvič pije novo vino. Celoletno delo se s tem praznikom zaključí, zato je praznovanje toliko večje.

O BLAGI VONJ NAPOLNJENIH KLETI

*O blagi vonj napolnjenih kleti,
ko po trgatvi vre pri sodu sod
in v med se izpreminja grenki pot
viharne vesne in poletnih dni.*

*O slast, ko vino v sodih prekipi
in se preлива v tisoče posod,
za svatbo, krst, sedmino in za god
za srd in smeh, za žalost in skrbi.*

Martinovali so po vaseh v Brdih različno. Gospodinja je na predvečer naredila *martinca*: v večje jabolko je nabodla vejice brinja, lovorja, pelina, sivke in rožmarina. Postavili so ga na prešo ali na sod; če se je jabolko posušilo, so verjeli, da bo naslednja trgatev dobra, če je zgnilo, je bilo to slabo znamenje. Največkrat so za družino pripravili martinovo večerjo. Na mizi je bila pečena gos, raca ali pečen puran. Kjer so bili pri hiši lovci, so pripravili pečenega fazana, nadevanega s kostanjem. Po večerji, med pitjem novega vina, so moškimi pripravili še narezek – pečene sardele s pečeno polento, da je vino bolje teklo. Po večerji so se moški zbrali in v skupini od kleti do kleti pokušali in primerjali novo vino. Preden so iz soda natočili novo vino, so na pipo obesili *trcent* ali *šperonc*, nekakšen rožni venec izdelan iz trtnih rozg, s trinajstimi zrnji, kolikor je črk v prošnji »*Martin varuj ga*« (Reja in Sirk 1997: 86).

... da je Šmartno zaradi izjemne zgodovinske vrednosti (stilno oblikovane hiše s ponekod ohranjenim odprtim ognjiščem, značilne ozke ulice in trgi) kulturni spomenik prve kategorije.

... da Šmartno od leta 1976, ko je potres močno prizadel vas in okoliške kraje, temeljito obnavljajo.

... da se po šmartenskih ulicah skozi vse leto odvijajo različne, predvsem slikarske, mednarodne kolonije.

... da je v Sloveniji 11 Šmarten in 121 cerkva posvečenih sv. Martinu.

... da je Šmartno (v Brdih) edino v Sloveniji, ki ob sebi nima predloga kam ali h komu sodi (npr. Šmartno pri Litiji).

... da je pokušanje novega vina in pojedina na Martinovo, zlasti v vinorodnih krajih, spomin na zahvalni praznik za srečno pospravljeno letino, ki so ga pogani našega podnebnega pasu obhajali sredi novembra.

... da s proučevanjem fosilov strokovnjaki ugotavljajo razvoj posameznih rastlinskih in živalskih vrst, spremembe klime, razporeditev morja in kopnega.

torjóni - (iz it. torrione), masiven, pretežno okrogel obrambni stolp s cinami
gank - balkon

portal - arhitektonsko poudarjen vhod v stavbo

brjár – prenosljiv lesen pod za ples, plesišče

fosil – okameneli živalski ali rastlinski ostanek iz geološke preteklosti

4. BILJANA

Gotovo nam ne bo žal, če bomo na prvem odcepu za Šmartnim krenili z glavne smeri proti kilometer oddaljenemu naselju Biljani. Našo pozornost je gotovo pritegnil zvonik cerkve sv. Mihaela, ki se ponosno dviguje nad Brdi in priča o veliki cerkvi. Krog in krog cerkve rastejo vitke ciprese, ki jih srečamo ob gradovih in pokopališčih po vseh Brdih. Njihovo gracioznost in eleganco je opazil tudi pesnik Gradnik. V spokojni noči, ko so vse ožarjene od lunine svetlobe, se mu zdijo kot nune zbrane ob molitvi.

CIPRESE

*Raztresene so ob gradovih in dvorih.
V pokojnih nočéh in v sijaju so lune,
ko ravne in črnooblečene nune,
ki zbrane v pobožni molitvi so v korih.*

*Tu gor bogvekdaj so kot mala drevesa
priromale iz Benečije. Zdaj vsaki
vijó se kot venci krog vrhov oblaki
in bliže so jim za razgovor nebesa.*

Cerkev sezidana v 13. stoletju je bila v baroku močno predelana, a ima ohranjen gotski zvonik in znamenit prezbitერიj z rebno obočno konstrukcijo. Pod gotskimi baldahini v prezbitერიju je pet izrednih lesenih plastik, med katerimi je najpomembnejši vstali Kristus iz prve polovice 16. stoletja. Kip je odraz severnjaškega stilnega občutja. Jezusovo telo nemirno odeva težki plašč z globokimi gubami. Bližina Italije ni prišla do izraza, lepota telesa ni premagala notranjega, duhovnega ognja. Iz istega obdobja sta tudi stranska oltarja z baročnimi slikami (Cevc 1967: 40).

Do pomembnih novosti in spoznanj, ki so osvetlila srednjeveško podobo cerkve sv. Mihaela, so prišli strokovnjaki ob restavratskih posegih leta 1999, ko so pod ometom odkrili freske. Najpomembnejše odkritje je na južni strani ladje tik ob današnjem pevskem koru, kjer so med sondiranjem odkrili fragmentarno ohranjeno fresko Kristusa v predpeklju, ki jo strokovnjaki datirajo v šesto desetletje 14. stoletja. Freska Janeza Krstnika za stranskim oltarjem dokazuje, da je bila prvotna cerkev velika in nekajkrat večja od ostalih cerkva na tem območju v času gotike.

Poslikava stropa baročne ladje je iz leta 1905 in je eno najboljših del goriškega slikarja Clementeja Del Nerija.

... da (prava) cipresa izvira iz Perzije, Male Azije in Grčije, danes pa je razširjena po vsem Sredozemlju.

... da je cipresa že v 2. tisočletju v Iranu veljala za sveto drevo, zaradi svoje plamenaste oblike. Od nekdaj je imela v kultu mrtvih vlogo žalobnega drevesa in še danes jo sadijo po pokopališčih.

freska – slika narejena na svež omet

sonda – priprava za merjenje, raziskovanje težko dostopnih mest, področij

restavrador – kdor restavrira, naredi, da kaj poškodovanega ali s predelovanjem spremenjenega spet dobi prvotno obliko

5. DOBROVO

Iz Biljane se vrnemo na glavno cesto in nadaljujemo pot do osrednjega briškega naselja Dobrovo. Nad krajem in okolico dominira grad Dobrovo, ki s svojo plemenito lepoto že od daleč privablja naše poglede. Temu se ni čuditi, saj velja za najlepšega na Goriškem, zlasti ko ga je sijajno restavriral Goriški muzej.

GRAD DOBROVO

Mediteransko ubrani renesančni dvorec stoji na lahni vzpetini nad istoimenskim naseljem. Zgrajen je bil na razvalinah starega gradu okoli leta 1600 pod grofi Colloredi. Graščina je sezidana na pravilni četverkotni talni ploskvi, poseben značaj pa ji dajejo močno izstopajoči pravokotni stolpi, ki kar za celo etažo presegajo višino sicer dvonadstropnega osrednjega dela stavbe. Obzidje je bilo verjetno sezidano v času druge beneške vojne (1615-1617), a se je ohranil le južni del obrambnega sistema, ki oblikuje pred graščino nekakšno zaprto, pravokotno dvorišče. Toda dobrovska arhitektura je že storila prvi korak na poti v baročno oblikovanje, saj je osrednja stavba

vključena v osno ureditev. Tako na južni kot na severni strani je v času po beneških vojnah, ko je nevarnost minila, v osi graščine nastal park, ki pa je do danes praktično izginil (Stopar 1987: 347–379). Ostanke tega parka so namenjeni parkirišču, med na novo zasajenim drevjem pa stoji tudi spomenik pesnika Brd Alojza Gradnika.

Jedro stavbe je oblikovano na način beneške arhitekture svojega časa z osrednjo vežo, stopnišče je umaknjeno v stran, sicer pa so na obeh straneh nanizane sobane. Ta shema se ponavlja v nadstropja. Prvo

sobo v pritličju, kjer so danes gostilniški prostori, je poslikal popularni in po vsej Primorski znani slikar Clemente Del Neri, ki smo ga omenjali v zvezi s poslikavo stropa cerkve v Biljani. Stene dobrovškega gradu je poslikal večidel z motivi posesti grofov de Baguer (*lovska soba*), ki so bili zadnji lastniki gradu (od konca 19. stoletja pa vse do druge svetovne vojne). V prvem nadstropju graščine je *viteška dvorana* z grbi najpomembnejših družin, ki so imele dvorec v posesti. Dvorana sedaj služi za najrazličnejše glasbene prireditve, seminarje in civilne poroke.

Danes je v gradu poleg restavriranih fresk na ogled stalna razstava z naslovom *Grajska zbirka - poskus rekonstrukcije*. Zbirki sta namenjeni dve sobi v prvem nadstropju, v katerih je predstavljeno življenje družine Baguer in zlasti grofa Silverija de Baguerja (1838-1927), ki je bil potomec stare aragonske rodbine in pomemben španski diplomat. Vitrina z njegovo korespondenco priča o široko izobraženi osebnosti, saj je grof govoril več evropskih jezikov ter se dopisoval z nekaterimi visokimi osebnostmi tedanje Evrope. Tudi vitrina oskrbnika gradu Alojzija Štucina pomeni prispevek k zgodovini gradu, saj njegovi dnevniški zapiski povedo marsikaj zanimivega o dogajanju na gradu v času 1. svetovne vojne.

V sobah diagonalno od opisane je rekonstrukcija zasebnega muzeja grofa Baguerja, ki je tudi prvotno stal v teh dveh sobah. Vseboval je zbirko novcev od antike naprej, zbirko fosilov in mineralov, arheoloških predmetov in raznih diplomatskih daril ter imel lasten katalog iz leta 1885. V tej sobi tudi razumemo pojasnilo naslova zbirke: poskus rekonstrukcije. Septembra 1943 so namreč grad, v katerem sta bili samo ostarela grofica Elvira in njena sobarica, zasegli partizani, ki naj bi po pripovedovanjih iz dvorca odnesli 18 kg zlata in drugih dragocenih predmetov. Med ukradenim naj bi bila tudi zlata ura sončnega kralja Ludvika XIV, za katero je bilo grofici tudi najbolj žal. Roparji so grofico in sobarico zvezali in pobegnili z ukradenim plenom. Prestrašeni ženski je po naključju našel in rešil neki vaški posebnež iz Medane. Za storilci in dobrovškim zlatom pa so izginile vse sledi, prav tako so potihnile tudi govorice o zločinu, saj jih je bilo v času po vojni nevarno raznašati (Jakič 2000: 58, 59).

Sodelavci goriškega muzeja so v 90. letih začeli z zbiranjem in popisovanjem pričevanj redko preživelih prič, a se je izkazalo, da je zgodba o ropu že zašla v slepe rokave in razpadla na fragmente, ki si med seboj včasih celo nasprotujejo. Kljub temu je prizadevnim muzealcem uspelo rekonstruirati zasebni muzej, ki si ga

je na gradu uredil visoko izobraženi svetovljan in ga lahko danes občudujemo tudi mi. Navedbe izvora nam pomagajo, da ločimo Baguerjeve predmete od dodanih iz drugih izvorov. Muzej sicer ostaja muzej, ki ne bo mogel nikoli nadomestiti romantičnega duha plemiškega dvorca, vendar s svojo strokovno ureditvijo srečno zaključuje eno naših mučnih zgodb. Za vse, ki so si prizadevali popraviti zgodovinske krivice, pa gotovo velja latinsko geslo izpisano na stopnišču: **Bonum Agere Gaudio Viro Est Recto** (Dobro delo je poštenemu človeku v veselje) (Jakič 2000: 59).

RAZSTAVA MUŠIČEVIH GRAFIK

V drugem nadstropju gradu Dobrovo je postavljena stalna zbirka grafičnih del Zorana Mušiča, svetovno priznanega umetnika. Rodil se je v Gorici leta 1909 briškemu očetu, sicer pa je svoje življenje preživel med Benetkami in Parizom. Stalno zbirko grafik v gradu Dobrovo je umetnik poklonil Brdom in predstavljajo največjo Mušičevo razstavo v Evropi. Razstavo so odprli leta 1991, zanjo pa skrbi Goriški muzej v Kromberku.

Grad Dobrovo in Galerijo Zorana Mušiča lahko obiščete vsak dan razen v ponedeljek med 11.00 in 19.00 ter v nedeljo od 13.00 do 18.00.

VINSKA KLET GORIŠKA BRDA

Dobrovo je upravno središče Brd in je zelo znano po vinski kleti Goriška Brda, ki nadaljuje večstoletno tradicijo pridelave briških vin. Strokovnjaki z bogatim znanjem in najsodobnejšo tehnologijo v njej pridelujejo vina visoke kakovosti, ki že dolgo uživajo priznanje tudi v tujini, saj največ vina izvozijo v Ameriko ter na trge

bivše Jugoslavije. Vinska klet, zgrajena leta 1957, je v veliki meri vplivala na razvoj gospodarstva in na kakovost življenja v Brdih. Vzporedno s pospešeno obnovo vinogradov se je kasneje povečevala tudi klet, ki lahko danes sprejme kar 18 milijonov litrov vina ter upravlja s 1400 hektarji vinogradov. Največji delež vinogradov predstavlja avtohtona briška sorta Rebula (27 %), čeprav se njen delež zmanjšuje na račun Merolota (20 %), ki je druga najbolj pogosta sorta v Brdih. Rebuli in Merlotu sledijo Chardonnay (16 %) in Zeleni sauvignon (12 %). V povprečju obdeluje vinogradnik nekaj manj kot 2 hektarja vinogradov, zato posveča ogromno časa negi vinske trte, kar se odraža tudi na odlični kakovosti grozdja in vinogradov.

Vinsko klet »Goriška Brda« si seveda lahko tudi ogledate pod vodstvom strokovnjaka, ki bo poskrbel, da boste izvedeli čim več o vinih, o degustaciji ter poskusili najbolj poznana vina kleti. Dodatne informacije o degustacijah in predhodna naročila dobite na telefonski številki 05/33 10 144 pri Sergeju Kristančiču.

... da je Zoran Mušič osem mesecev preživel v nemškem koncentracijskem taborišču Dachau, kjer je dočkal ameriško osvoboditev aprila 1945. Taborišče je globoko zaznamovalo njegovo življenje, pa tudi umetniško ustvarjanje, kar dokazuje tudi ciklus *Nismo poslednji* 1970-75.

... da Mušičeve slike na dražbah po Evropi dosegajo vrtoglave cene. Na dražbi decembra 2005 v Trstu je bil njegova akvarel *Trg sv. Marka* (Benetke, 1947; 23 x 30 cm) izlicitiran za 36.000 evrov.

... da je vinska klet Goriška Brda največja klet v Sloveniji.

... da danes vinogradi v Goriških Brdih zavzemajo približno četrtno površine.

... da je vinogradništvo ravno v Brdih v zadnjih petdesetih letih doživelo najhitrejši in najopaznejši razvoj v vsem primorskem vinorodnem rajonu.

... da Brici, v želji po hitrejši obnovi nasadov češenj in boljši promociji pridelkov, na Dobrovem vsako leto v mesecu juniju organizirajo *Praznik češenj*. Osrednji dogodek praznika je tradicionalna povorka, bogate pa so tudi spremne prireditve. Vsako leto izberejo tudi najlepše dekletke, ki prejme lento kraljice češenj.

... da so briško češnjo častili že na cesarskem Dunaju, daljnem Sant Petersburgu, navduševala pa je tudi višje sloje v Pragi. Že takrat je obstajala posebna poštna služba za naročanje novih češenj, ki so jih domačini pridno nabirali in z veseljem pošiljali, saj jim je češnja prinesla prvi zaslužek po dolgi zimi.

grad – utrjeno prebivališče fevdalnega gospoda na izbranem, naravno ali umetno zavarovanem položaju, namenjen predvsem individualni varnosti lastnika

muzealec – strokovni uslužbenec v muzeju

6. MEDANA

Od Dobrovega proti jugu je manj kot dva kilometra do Medane - prijetne vasice v Goriških Brdih in rojstnega kraja Alojza Gradnika. Briška zemlja in pokrajina ter njeni ljudje so korenito zaznamovali Gradnikovo poezijo, zato so mnogi pesnika spoznavali in zaznavali kot pesnika Brd, saj so mu ravno Brda nudila največ motivov in ga spremljala skozi vse življenje.

BRDA

*Na holmih pisanih trop belih sel,
rdeče strehe, v vrtih sončni sadi,
na bregovih zeleneči vinogradi –
o kolikokrat sem v mislih te imel
in kolikokrat te gledam iz daljav
vso zamegleno, rodna zemlja – mati!
Kaj hočeš, kaj bi ti jaz moral dati,
da verovala v sina boš ljubav?*

Najprej so Brda z Medano Gradnikova rodna vas, rodna zemlja in mati, njegov dom, kraj, kjer stoji pesnikova očevina, kraj otroštva in mladosti in tudi kraj prve ljubezni. Razlog za zraslost z briškim svetom najdemo v Gradnikovi veliki navezanosti na družino, na očeta in zlasti na mater. Ko se v pesmih spominja svojih staršev, se zaveda velike moči biološke sile, večnosti krvi, ki jo otroci podedujejo od staršev ter globoke povezanosti z vsemi preteklimi in bodočimi rodovi. Pripadnost domu in družini omogoča človeku polno eksistenco ter mu da moči in volje za spopad z vzponi in padci življenja. Pred domačimi vrati lahko človek pozabi na obup in črne misli, v srce pa se naseli mir in varnost. Spomin na rodno hišo, na mir in idilo domačega ognjišča je eden tistih spominov, ki spremlja človeka skozi vse življenje in ki ga lahko izbrše šele smrt. Ljubezen do rojstne pokrajine in te vboge zemlje primerja in enači z ljubeznijo do matere. Brda so okvir za sliko, na kateri je upodobljena njegova mati, saj so mu prav zaradi nje ti kraji tako dragi.

*... O Brda – moja domovina
presladka, slajša kakor vina
zoreči grozdi, ki nad vrati
hiš naših se v jeseni zlati
bleščijo. Brda moja, mila
in draga moja domačija ...*

Vendar Brda z Medano za Gradnika niso samo kraj, kjer se je rodil in kjer stoji njemu draga rojstna domačija, temveč jih imenuje *moja domovina*. Gradnik pozna dve domovini: širšo domovino Slovenijo

V TUJINI

*O kako daleč, daleč si, Medana,
ti moja tiha, mila rojstna vas!
Ko mislim nate, skrivam svoj obraz
in vem takrat, kako je solza slana.*

*Na holmu, v vinográde razsejana,
pred tabo v soncu morje, sivi Kras,
ravan furlanska, Soče zlati pas
in daleč za teboj dva velikana,*

*Triglav in Krn, še dalje Dolomiti:
tako te vidim in krog tebe Brda
in iščem zate sladkih besedi.*

*Najslajša mi beseda je pretrda,
živ jezik je ne more raztopiti
in kakor kamen v srcu mi leži.*

oziroma Jugoslavijo ter ožjo, Goriška Brda, Kras, doline Soče ter ostalo Primorsko. Najožjo domovino – Brda je moral že kot otrok zapustiti (šolanje v Gorici), v času službovanja v Zagrebu, Ljubljani, Beogradu in drugih krajih Jugoslavije pa se je občutek domotožja samo stopnjeval. Zato so ostala Brda vse življenje predmet njegovega hrepenenja, kamor se je z domotožno pesmijo vedno vračal. V tujini, ki za Gradnika ni samo dežela izven meje domače države, temveč dežela izven domačih Goriških Brd, mu je edina tolažba misel na dom, na idilično pokrajino s pisanimi griči, zelenečimi vinogradi ter *belimi hišami med črešnjami*. Tujina človeka oropa dostojanstva, vzame mu voljo do življenja, edino ljubezni do domovine mu ne more vzeti. Čeprav je Medana nedosegljivo daleč, se ljubezen do nje v tujini samo utrdi in poglobi. Občutek bolečine ob misli na rojstno vas je tako globok in silovit, da ga ni mogoče izraziti z besedami, temveč samo z jokom.

Dom, družina in domovina so za Gradnika visoke vrednote, čisti in sveti pojmi, katerih vrednost in resnični pomen človek spozna šele daleč od doma, ko ga razjeda domotožje in ko gleda smrti v oči. Takrat je misel na domače pokopališče lepša in bolj pomirjujoča od misli na življenje v tujini. Dom in z njim Brda so kraj varnosti, ubranosti in zato tudi predmet trajnega hrepenenja, medtem ko je tujina kraj nesreč, neskladja in nemoralnosti.

V Medani je od leta 2002 ponovno odprta obnovljena pesnikova rojstna hiša. Njegova bogata zapuščina sledi njegovi pestri življenjski poti in je predstavljena v več tematskih sklopih: Gradnik kot otrok, dijak in mladi literat, Gradnik kot sodnik, Gradnik kot pesnik in prevajalec in nenazadnje kot zakonski mož in oče. V sobi levo od vhodnih vrat je predstavljen Gradnik kot mladi literarni ustvarjalec, ko se je še podpisoval s psevdonimom ter si dopisoval z nekaterimi slovenskimi literarnimi ustvarjalci, npr. Otonom Župančičem ter kot pravnik in sodnik z vso delovno literaturo. V osrednji sobi je predstavljeno njegovo izvorno literarno ustvarjanje in prevajanje. Vse to povezujejo na stenah obešene fotografije iz pesnikovega zasebnega življenja.

Predmeti v prvem nadstropju predstavljajo Gradnikovo zasebno življenje: pisalna miza s pripomočki, kjer so nastajale njegove stvaritve in prevodi, pesnikov frak, hribovska oprema, knjige ... Prav posebna je vitrina z zbirko metuljčkov, saj Gradnik nikoli ni nosil kravate. Zadnja donacija je žepna ura, ki si jo je Gradnik kupil s prvo sodniško plačo. Prikaz se končuje s t. i. *Lokom življenja*, to je s sedmimi pesmimi po izboru pesnikovega sina Sergeja Gradnika, ki prikazuje očetovo življenjsko pot od rojstva do smrti.

Z nekoliko drugačnega zornega kota je Brda in Brice opeval pesnik, glasbenik in publicist Ludvik Zorzut (1892-1977), ki se je deset let kasneje kot Gradnik rodil v isti hiši, na kar opozarja tudi spominska tabla vzdana v fasado lepo obnovljene hiše. Res poezija zagnanega kulturnega in narodnega delavca ne sodi med

vrhunske umetniške stvaritve, vendar razodeva spretnega verzifikatorja in poštenega, naprednega in domoljubnega državljana. V pesmi, najpogosteje napisane v briškem narečju, je vtikal veliko zgodovinske, etnografske in domovinske vsebine. Tako kot Gradnik je tudi Zorzut neskončno ljubil svojo briško zemljo in briške rojake, narod, planine in kmetško življenje in verjetno je ravno pod vplivom Gradnika, ki je marsikatero briško vas počastil s pesmijo, nastal Zorzutov najobsežnejši cikel *Pesem Brd*, v katerem je v verzih opeval vsa večja briška naselja: Kojško, Šmartno, Vedrijan, Gradno, Kožbano, Mirnik, Fojano, Medano, Vipolže, Biljano, Dobrovo (Kermauner 1990: 94–101). Lahkoten, prijazen, dobrosrčen in pristen se Zorzut kaže v eni svojih najbolj popularnih pesmic.

BRDA, BRDA

*Brda, Brda, vinorodna,
rjave lehe razorane,
od Vrhovlja do Medane
briška zemlje je svobodna.
Bister, zdrav je rod ob Soči,
žlahtna Brika, toči, toči!*

*Brda, Brda, sladkozvočna,
gor čez brege, dol čez brajde,
koder sonce hodi, zajde,
srečna, radostna, poskočna.
Bister, zdrav je rod ob Soči,
žlahtna Brika, toči, toči!*

*Brda, Brda valovita,
srca topla so vas čula,
črešnje, breskve, grah, rebula,
kri pojoča, plemenita.
Bister, zdrav je rod ob Soči,
žlahtna Brika, toči, toči!*

*Brici, Brici, trdno stojmo,
mi stražarji samo obmejni,
vi ste z nami, Brd ste žejni,
briško pesem vam zapojmo:
Bister, zdrav je rod ob Soči,
žlahtna Brika, toči, toči!*

Ključke Gradnikove in Zorzutove rojstne hiše lahko dobite pri sosedih katerikoli dan v tednu ali pa se za ogled dogovorite z gradom Dobrovo.

... da se Gradnika rojstna Brda vsako leto spominjajo z *Gradnikovimi večeri*, imenovanimi po njegovi pesniški zbirki *Zlate lestve*.

... da se Medana s festivalom *Dnevi poezije in vina* vsako leto konec avgusta spremeni v evropsko pesniško prestolnico. Vsak večer v soju bakel na domačiji Alojza Gradnika potekajo avtorska branja poezije v izvirnih jezikih, številni koncerti, predstave in performansi.

... da je bil Ludvik Zorzut kot pesnik »ptič samotar«. Izdal ni nobene pesniške zbirke, zato ga literarna veda ni opazila.

očevina – dedna posest po očetu

7. VIPOLŽE

Po cesti naprej skozi Ceglo, vasici, ki je skoraj združena z Medano, po kilometru in pol prispemo v Vipolže. Zgodovinski viri vas omenjajo že leta 1170 kot del posesti oglejske cerkve. Naselju v nižini dajeta pečat dva grajska objekta in cerkev. Stari grad je bil v 11. stoletju last goriških grofov, saj se takrat omenjajo njihovi ministeriali Wittelsbachi iz Vipolž (Stopar 1987: 381). Leta 1311 je grad dobila v last družina Herberstein, pozneje grofje Della Torre, nato Attemsi in nazadnje baroni Teuffenbachi.

Zidovi, sicer trdno zgrajenega gradu, pa niso bili dovolj trdni, da jih silovita ljudska jeza ne bi mogla streti v prah in pepel. V ruševinah nekdanj mogočnega vipolžkega gradu je pesnik Gradnik videl poravnavo krivic, ki jih je fevdalna gospoda prizadejala kmetom najemnikom. Zdi se mu, kot da prazne in porušene dvorane napovedujejo nov, lepši in pravičnejši čas, ko bo na briški zemlji gospodaril nov rod svobodnih kmetov.

VIPOLŽKI GRAD

*Dvorane zapuščene. Arhitravi
ležé porušeni. V prijazna
polja pa strmijo prazna
okna kot oči v mrtvaški glavi.*

*Gospa – nekoč po temle koridoru
se šetal vitez z damo je in pravil
pikantne anekdote ji o dvoru.*

*A tamle v tisti temni, mokri sobi
zaprti kmet se s kletvami je davil ...
Uslišan je. Gradovi zdaj so grobi.*

Zadnji lastniki, baroni Teuffenbachi, so nad starim gradom zgradili novi grad. Bili so domala lastniki polovice vasi, kjer so kmetovali kmetje koloni. Ko govorimo o kolonatu, imamo v mislih pravi fevdalni odnos, ki se je ohranil v moderno 20. stoletje in je bil značilen prav za Goriško, zlasti za Brda. Gospodarji zemljišča so zakupnikom - kolonom pogodbeno prepusti stanovanjske in gospodarske prostore, nekaj ohišnice in večje površine v obdelavo z uporabo lastnega orodja in včasih živine. Koloni so morali gospodarju v zameno oddati del pridelkov s te površine. Pogodbo so sklenili za eno leto ali nekaj let, dejansko pa je lahko razmerje trajalo tudi več generacij (Belec 1997: 219–221).

DESETINA

*Kraj gnoja in mlake in kupov otave
so strgane, sajaste bajte; v njih sredi
je dvorec prebeli in vrt, in ob gredi
visoke ciprese ko temne zastave.*

*Iz dvorca s košaro kmetica se vrača ...
V dar nesla je svojemu gospodarju
tri pare piščancev; gospodu vikarju*

*ponese jih jutri ... in njena družina
ne vidi vse leto ni kapljice vina
in nje pojedina je trda pogača.*

Gradnik je brezpogojno oboževal in ljubil svojo briško pokrajino, vendar je ni nikoli idealiziral, marveč se je zavedal njenega izrazitega socialnega kontrasta in ga vključil v marsikatero pesem. Navadno pokrajinske impresije služijo pesniku kot uvod v socialno in politično kritiko, s čimer učinkovito poudari dvojnost briške pokrajine: na eni strani veselje, mladostna brezskrbnost in lepota, na drugi pa revščina, negotovost, trpljenje, zaradi česar je marsikateri Bric prisiljen živeti na samem robu eksistence. Res je briška zemlja rodovitna in bogata, a je hkrati tudi bridka in kruta, saj ne more preživeti vseh svojih ljudi. Združuje bele dvorce z lepimi vrtovi in visokimi cipresami ter strgane, sajaste bajte obdane s kupi gnoja in mlakami. Vtis pesmi s socialno problematiko je turobnost in mučna brezizhodnost.

Z resnično prizadetostjo je Gradnik izpostavil problem prostitucije mladih briških deklet, ki z denarjem prisluženim po velikih evropskih mestih pomagajo preživljati številčno družino, in problem kolonata. Kmet kolon se ne more veseliti pridelka in uživati sadov svojega dela, saj je *le gost pod tujim krovom*. Njegovo življenje je razpeto med nenehnim garanjem za udobje fevdalne gospode ter spopadanjem za lastno preživetje v bedi in revščini. Čas trgatve, gotovo najlepši čas v Brdih, za kmeta najemnika ni čas veselja in zabave, temveč čas, ko se ponovno v vsem bistvu zave, kako bedno je v resnici njegovo življenje. Ko stiska gospodarjevo grozdje, se počuti kot bi iz njega stiskali kri.

TRGATEV

*V čebrih, do vrha nasutih, koloni
v taktu mastijo tropine krvave.
Dnevi ti niso njim dnevi zabave;
mrka, zamišljena glava jim kloni,
kakor da žalosti črv po nji rije ...*

*Sami so ko te zamaščêne tropine ...
Ko da iztiska kdo njé in njih sine,
ko da kdo kri iz telesa jim pije ...*

Zato ne preseneča, da vse življenje vdano čaka in hrepeni po rešitvi. Občasno se potolaži ob steklenici sladke rebule, vendar ve, da bo trajno rešitev prinesla šele smrt.

NEDELJA

*Nedelja. Krčma. Dim. Rebule duh.
Gneto se gostje, pije se in pije,
kar se pove, se vpije, z roko bije,
ko da je sleherni med nami gluhih.*

*»Poglej ta čisti, zlati, sladki sok,
vso skrb nam zbríše, žalost in trpljenje!
Saj da veselo naše bo življenje,
zato nam ga na svet poslal je Bog.«*

*Tako modruje kmet in s sivih brk
z dlanjo si vina kapljice obriše.
Ko bo prestopil prag domače hiše,
ga spet zajahala bo mrka skrb.*

Ta neposredna prizadetost in čut za socialno problematiko pri Gradniku ne preseneča, saj je sam izšel iz socialno ogrožene družine, ki ni imela »ne vrta, ne polja, ne vinograda, ne krave« (Boršnik 1954: 14), torej tistega kar so imeli celo najbolj revni koloni. Spoznanje, da je življenje njegove družine skromno in bedno in da v celi vasi ni takih revežev kot so bili oni, je Gradnika zaznamovalo kot otroka in v njem pustilo vseživljenjski pečat, zato so te pesmi izraz osebne bolečine in prizadetosti. Zaradi tega Gradnik Brda doživlja tudi kot pokrajino trpljenja, zaničevanja in bridkega spoznanja, ki pa ga ni spremenilo v črnogledneža, temveč je v njem prebudilo *uporno kri dedov*.

... da ima v gradu svoje prostore društvo Hrast, ki s pomočjo občine obnavlja grajske prostore. Popolnoma obnovljena klet sedaj služi kot prostor za najrazličnejše kulturne in zabavne prireditve. Mladi povezani v društvu delujejo kot prostovoljci in predvsem po njihovi zaslugi grad danes ne propada, v Brdih pa ne manjka kulturnih in zabavnih prireditev za vse generacije in vse okuse.

... da v grajskem parku raste najstarejša cipresa na Goriškem, ki šteje več kot 400 let.

... da so hrasti ob gradu stari čez 300 let.

ministerial – v fevdalizmu pripadnik višjega sloja nižjega plemstva, ki opravlja vojaško ali upravno službo pri višjem plemiču, v 13. stoletju izenačeni z vitezi

impresija - kar nastane v zavesti kot posledica hitrega, navadno čustvenega sprejemanja zunanjega sveta; (čutni) vtis

Člani društva Hrast vam bodo z veseljem razkazali notranjost in okolico gradu. Predsednik kluba Bobo je za vsa vprašanja dosegljiv na telefonski številki 040/438-309. Predhodna naročila niso potrebna, saj so mladi, vsaj ob vikendih, vedno v gradu, kjer imajo polne roke dela.

Veseli bodo vašega obiska in spodbude.

8. KOZANA

Pot bomo sklenili v Kozani. Z mnogih razglednih točk smo opazili kozanski zvonik, ki je tako drugačen od ostalih briških zvonikov, saj deluje sodobno in moderno. Cerkev je še en primer sakralne umetnosti, ki je Bricem v ponos. Lepa poznobaročna cerkev z baročnim oltarjem in oltarno sliko iz leta 1714 je posvečena sv. Hieronimu, sicer pa Kozanci častijo tudi sv. Roka. Zvonik ob cerkvi je bil dograjen leta 1956 in je dobil zaključek v obliki templja. Osnutek zanj je naredil arhitekt Jože Plečnik.

... da je v času pred prvo svetovno vojno velika večina žensk iz Kozane spomladi odšla v alpska letovišča stare Avstrije, kjer so do konca poletja prodajale južno sadje. Moški so ostali doma in jim pošiljali nove zaloge sadja. Ta posel je marsikateri kozanski družini omogočil preživetje (Reya 2002: 9, 10).

... da Kozanci 30. septembra, ravno v času trgatve, praznujejo god svojega patrona sv. Hieronima. Včasih so prvo nedeljo za tem, po veliki cerkveni slovesnosti, na trgu fantje priredili največji ples v letu. V Kojskem so si sposodili brjar, za glasbo pa je poskrbela kojščanska banda, ki je udarjala prav vesele in poskočne komade (Reya 2002: 17).
... da sv. Hieronim spada med najpomembnejše osebnosti celotne cerkvene zgodovine, kot eden štirih velikih zahodnih cerkvenih učiteljev.

... da je sv. Hieronim vedno upodobljen kot starejši mož z dolgo sivo brado. Tako naslikanega vidimo tudi na oltarni sliki v Kozani.

LITERATURA

- Anton Gosar, Jeršič Matjaž idr.: *Slovenija. Turistični vodnik*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1996.
- Bojan Balkovec idr.: *Slovenska kronika 20. st. 1900–1941*. Ljubljana: Nova revija, 1995.
- Borut Belec idr.: *Slovenija. Pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1997.
- Božo Repe: *Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja učbenik za 4. razred gimnazije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1995.
- Darinka Ambrož idr.: *Branja 3. Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*.
- Emilijan Cevc: *Gotska plastika na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.
- Franc Zadavec: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999.
- Franci Petrič: *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem, 1*. Ljubljana: Družina, 1994.
- Georg Zauner: *Iglavci: spoznavanje in določanje iglavcev v naravi in nasadih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989 (Sprehodi v naravo).
- Irene Mislej: *Slovenski umetniki na Goriškem: 1914–1945. Študijska razstava*. Ajdovščina: Pilonova galerija, 2005.
- Ivan Jakič: *Vsi slovenski gradovi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997.
- Ivan Marušič: *Krajine primorske regije*. Ljubljana: RS Ministrstvo za okolje in prostor; Urad RS za prostorsko planiranje, 1998 (Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji).
- Ivan Sedej: *Erotika v slikarstvu in grafiki dvajsetih let na Slovenskem*. V: Alojz Gradnik: *Pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982.

- Ivan Sedej: *Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 1989.
- Ivan Stopar: *Gradovi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.
- Magda Reja, Tatjana Sirk: *Briška kuhinja. Kuhinja in kulinarična kultura v Goriških Brdih*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Marijan Brecelj (ur.), Alojz Gradnik, *Na Brda gledam*. Nova Gorica: Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica in Krajevne skupnosti Dobrovo, Kojsko, Medana, 1994.
- Marja Boršnik: *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Založba Obzorja, 1954.
- Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005.
- Marijan Zadnikar: *Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti*, 2. Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1975.
- Oskar Reya: *Nepozabljena Brda. Veselje in žalost briškega ljudstva*. Ljubljana: Vitrum, 2002.
- Taras Kermauner: *Poezija slovenskega zahoda. 1. del*. Maribor: Založba Obzorja, 1990.
- Vera Schauber in Michael Schindler: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1995
- Verena Koršič Zorn idr. *Umetnost 20. stoletja na Goriškem in v Posočju*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2000.
- Željko Kozinc: *Lep dan kliče, 1. 150 izletov po Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan, 2000.
- Željko Kozinc: *Lep dan kliče, 3. 150 izletov po Sloveniji*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

SEZNAM FOTOGRAFIJ

Naslovnica: Gradnikov portret avtorja Borisa Batiste. V: Alojz Gradnik: *Pesmi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.

Str. 6: Alojz Gradnik. V: Alojz Gradnik: *Na Brda gledam*. Nova Gorica: Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica in Krajevne skupnosti Dobrovo, Kojsko, Medana, 1994, str. 2.

Str. 8: Gradnik v šolskem godalnem kvartetu. Igral je drugo violino. V: Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005, str. 205.

Str. 9: Avgusta Šantel ml.: Goriški grad, lesorez, pred 1915 (?). V: Verena Koršič Zorn idr. *Umetnost 20. stoletja na Goriškem in v Posočju*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2000, str. 26.

Str. 10 levo zgoraj: Gradnik kot mlad sodnik. V: Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005, str. 205.

Str. 10 desno zgoraj: Božidar Jakac: ilustracija h Gradnikovim pismom, lesorez, 1923. V: Darinka Ambrož idr.: *Branja 3. Berilo in učbenik za 3. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2002, str. 120.

Str. 11: Tone Kralj: Rapallo, olje/platno, 1943. V: Irene Mislej: *Slovenski umetniki na Goriškem: 1914–1945. Študijska razstava*. Ajdovščina: Pilonova galerija, 2005, str. 32.

Str. 12: Medana – rojstna vas pesnika Alojza Gradnika. V: Marjan Bažato: *Trenutki v Goriških Brdih*. Dobrovo: Grafika Soča Nova Gorica, 1992, str. 98.

Str. 13 levo zgoraj: Gradnik s prvo ženo Miro in sinom Sergejem. V: Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005, str. 206.

Str. 13 na sredini: Gradnik z drugo ženo Francko, V: Gradnikova rojstna hiša, foto: Anton Štampfl.

Str. 13 spodaj levo: Vsa Gradnikova družina ob zlati obletnici staršev. Zadaj levo stojita pesnik in žena Mira, spredaj med otroki na desni pa sedi njun sin Sergej. V: Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005, str. 208.

Str. 13 spodaj desno: Gradnik s sinom in vnukom. Slika je nastala na praznovanju pesnikovega osemdesetega rojstnega dne. V: Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni do leta 1899*. Ljubljana: Karantanija, 2005, str. 209.

Str. 14: Naslovnica Kondorjevih *Izbranih pesmi*. V: Alojz Gradnik: *Izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1964.

Str. 15: Pesnik z bratom Pepijem in sestro Emo (1958). V: Alojz Gradnik: *Na Brda gledam*. Nova Gorica: Zveza kulturnih organizacij Nova Gorica in Krajevne skupnosti Dobrovo, Kojsko, Medana, 1994, str. 149.

Str. 16: Kojsko (desno zgoraj) in Sveti Križ, foto: Anton Štampfl.

Str. 17: Krilni gotski oltar iz leta 1515, foto: Anton Štampfl.

Str. 18: Kojščanski dvorec nekoč (1900). V: Ivan Jakič: *Vsi slovenski gradovi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1997, str. 160.

Str. 18: Kojščanski dvorec danes (2005), foto: Anton Štampfl.

Str. 19: Sebastiano De Vita: Mučeništvo svete Evrozije (levo) in Mučeništvo Janeza Krstnika (desno), foto: Anton Štampfl.

Str. 21: Razgledni stolp v Gonjačah (desno zgoraj) in spomenik briškim partizanom, foto: Anton Štampfl.

Str. 22: Šmartno, foto: Anton Štampfl.

Str. 24: Detajl freske Toneta Kralja v cerkvi Sv. Marina v Šmartnem, foto: Anton Štampfl.

Str. 25: Martinc in trcent, ilustrirala Špela Perne.

Str. 26: Šmartno znotraj obzidja, foto Anton Štampfl.

Str. 27: Cerkve v Biljani in plastika vstalega Kristusa, foto Anton Štampfl.

Str. 28: Strop cerkve v Biljani, foto Anton Štampfl.

Str. 29: Grad Dobrovo in spomenik Alojza Gradnika, foto Anton Štampfl.

Str. 31: Zoran Mušič: Nismo poslednji (levo) in Otočanke (desno), V: Mušičeva galerija na gradu Dobrovo, foto: Anton Štampfl.

Str. 34: Spominska tabla na fasadi Gradnikove in Zorzutoe rojstne hiše, foto: Anton Štampfl.

Str. 36: Nizko ognjišče v Gradnikovi rojstni hiši, foto: Anton Štampfl.

Str. 39: Grad Vipolže, foto Anton Štampfl.

Str. 40 levo spodaj: Fran Tratnik: Delo na polju, risba, 1914. V: Verena Koršič Zorn idr. *Umetnost 20. stoletja na Goriškem in v Posočju*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2000, str. 34.

Str. 40 desno spodaj: Dvorec Vipolže v tridesetih letih 20. stoletja. V: Oskar Reya: *Nepozabljena Brda. Veselje in žalost briškega ljudstva*. Ljubljana: Vitrum, 2002, str. 106.

Str. 41: Trgatev v Brdih leta 1965. V: Razstava »Kamun an še dug« avtorice Tanje Gominšek na gradu Dobrovo, foto: Anton Štampfl.

Str. 42: Nikolaj Pirnat: V gostilni II, perorisba s tušem, papir, 1942. V: Verena Koršič Zorn idr. *Umetnost 20. stoletja na Goriškem in v Posočju*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2000, str. 95.

Str. 43: Najstarejša cipresa na Goriškem, foto Anton Štampfl.

Str. 44: Kozanska cerkev in vas Kozana, foto: Anton Štampfl.